

villámgyorsan át kell jutnia egy fogatolt löveggel az alagúton, elhallgattatva az ellenség tüzelőállásait. Olyan valakit keresett hát a hozzá beosztott emberek között, aki képes bármely pillanatban a halálba indulni. Nem kellett sokáig keresnie. Alighogy a parancsot kiadta, máris jelentkezett a löveg parancsnoka, Muravjov szakaszvezető, komszomolista.

Muravjov a lovakat vágára fogva olyan hirtelen és gyorsan ugratott át az alagúton, hogy az ellenség hiába lőtt rá, nem tudta eltalálni. A lövések hatósugarából kikerülve, Muravjov az ellenséges löveg mellé került, s mielőtt az ágyút a németek öfelé fordíthatták volna, kapásból tüzelve már az első lövésekkel megsemmisítette azt és a három ellenséges géppuskát. Muravjov tehát egy csapásra megszerezte az alagutat az üteg többi lövege számára. Ezek vágtaiban robotgattak át az alagúton, s tüzet nyitva a rajtaütéssel megzavart ellenségre, lehetővé tették, hogy a lövészeink villámgyors rohammal elfoglalják a töltést.

A szerző munkájában nem törekszik teljességre, nem kívánt történelmet írni.

Ezt maga is megjegyezte könyve előszavában: „E könyvvel nem tűztem magam elé azt a feladatot, hogy teljes és kimerítő leírást adjak a Magyarországon 1944–1945-ben lezajlott harci eseményekről. Csupán arról írok, amit akkoriban magam láttam vagy megtudtam, amit éreztem és amit gondoltam.” Elnézhetünk tehát neki néhány apró pontatlanságot, tévedést, amit — úgy vélem — a kötet szerkesztője valamilyen formában jelezhetett, korrigálhatott volna.

Ezek az apró tévedések, hibák a könyv értékét nem befolyásolják, Luknyickij a nagyközönség számára olvasmányos, a háborút emberközelből bemutató naplót írt, amely reális képet kíván adni a magyarországi, ezen belül a budapesti felszabadító harcok kevésbé ismert részleteiről, a front mögötti eseményekről. A könyv tartalmát, feldolgozási módját tekintve — számos korabeli felvétel illusztrálja a kötetet — elsősorban a fiatal olvasók körében tarthat számot érdeklődésre, feltehetőleg a kiadók is nekik szánták, ajánlották.

Szakály Sándor

ARNO BORST

DAS RITTERTUM IM MITTELALTER

Wege der Forschung, Band CCCIL.

(Wissenschaftliche Buchgemeinschaft, Darmstadt, 1976. 501. o.)

A középkori európai lovagság történetéről megfelelő korszerű monográfia mindeztig nem készült. Sokan e kötet szerkesztőjétől várták — a „Saeculum” c. folyóirat 1959. évfolyamában megjelent kiváló tanulmánya alapján —, hogy a hiányzó monográfiát meg fogja írni, de ez sajnos nem történt meg. A hiányzó monográfiát a jelen könyv természetesen nem pótolja, de kétségtelenül nagyon hasznos és érdekes *tanulmánygyűjtemény*.

A bevezetőben a szerkesztő jól áttekinthető kutatástörténeti összefoglalást közöl. A lovagság történetének kutatása a 17. században kezdődött, mikor a francia nemesség alulmaradt az abszolút monarchiával szemben, s saját múltjának feltárásában — és dicsőítésében — keresett kárpótlást. Az úttörő *Du Cange*, a nemesi származású jogász. Vele kezdődik a lovagság kutatóinak hosszú sora, kik

között még hosszú ideig érvényesül — a konkrét történettudományi kutatások mellett — a dicsőítés, az idealizálás igénye. A francia „idealista lovagi filológia” csúcsteljesítménye *L. Gautier* 1884-ben megjelent, szépen megírt, s még szebben illusztrált kötete, melyben a 12. század végi francia viszonyokból kiindulva — kizárólag irodalmi források alapján — egy vallásos és hazafias francia lovag „ideáltipikus” életrajzát írta meg. Reálisabb eredményekhez vezetett a 19. századi német jogtörténeti kutatás (*G. Waitz*, *H. Brunner*), majd a századfordulón a francia *P. Guilhaume* ma is használható munkája.

1920 után a lovagság addig főként irodalom- és jogtörténeti kutatásának ad új lendületet és perspektívát a kiváló holland szellem-történész, *J. Huizinga*. Újabb s minden eddiginél termékenyebb korszakot indít *M. Bloch*, az Annales-iskola

megalapítója munkássága. Huizingaénál is szélesebb a perspektívája — az európai lovagsággal rokon távoli (így japán) intézményekre is felhívja a figyelmet. Bloch nyomán, az ő modelljét tágitva foglalkozott a lovagsággal *F. L. Ganshof*, *O. Brunner*, *G. Fasoli*, *A. Borst*, *C. G. Mor*, *J. M. Winter* és mások. Új kutatási korszakot — a Bloch-korszak végét — jelenti *G. Duby* működése, a német kutatók közül *J. Fleckenstein*, *J. Johrendt*, *K. Bosl* stb. kutatásai.

A szerkesztő a kötetben a „lovagságkutatás” különböző korszakaiból válogat össze tanulmányokat. *J. Huizinga* 1921-ben megjelent munkájával kezd, mely a 14—15. századi lovagi eszme politikai és katonai jelentőségével foglalkozik. E korban a lovagi eszme az egyetlen hatékony politikai eszme Nyugat-Európában. A hadviselésre a kései lovagi eszmék általában kártékonyan hatottak — kivéve a háborúk kegyetlenségét mérsékelő hadijogot. Hangsúlyozza a lovagi eszmény társadalmi értékeit: a középkor vad és szenvedélyes embereit csak ilyen magas — teljesen el nem érhető — ideálokkal lehetetlen fekézni.

A lovagi ideál különböző típusait vizsgálja 1935-ben megjelent tanulmányában *S. Painter*. Megállapítja, hogy az egyes lovagi ideálok nem azonos eredetűek. Három fő típust különböztet meg: a „feudális”, a „vallásos” és a „romantikus” lovagot. Ezek közül az első típust maguk a lovagok alakították ki — lényegében a „tökéletes vazallus” kissé megváltoztatott kiadása. Ideális „feudális” lovag a valóságban is elképzelhető. A másik két típust a lovagságon kívülálló két „pressure group”: az egyház és a nők igekezték megvalósítani — több-kevesebb sikerrel. *Painter* szerint kétséges, hogy létezett-e tökéletes keresztény lovag, s egészen biztos, hogy egy Lancelot-szerű tökéletes nőtisztelő romantikus lovag soha sem létezett.

C. Erdmann a vallásos lovagi eszme kialakulását vizsgálja (1935) az első kereszties háború előtt és alatt. Rendkívül érdekes fejtegetései közül különösen figyelemreméltó a kereszties háború eszméje fokozatos elterjedésének vizsgálata. Franciaországban a kereszties háború eszméje termékeny talajra talált — az első kereszties háborút lényegében a francia lovagság vívja — ugyanakkor a német lovagságot az első kereszties háború még nem érdekelte; német földön az átvonuló keresztieseket bolondoknak tartották és kinevették. A második kereszties háborúban — közel fél évszázad múlva — már a németek is részt vettek

D. Sandberger az angol lovagság spe-

ciális jegyeit veszi vizsgálat alá (1937). Angliában a normann hódítók által átplántált lovagság később terjed el, mint Franciaországban: a lovagi forma csak a 12. század utolsó tizedében terjed el, s a 13. század végén, meg a 14. században virágzik, a perdöntő párvialdal pedig a 14. században újra általános angol földön. Részletesen elemzi a lovaggá avatás angliai szertartásait, s megállapítja, hogy azok jobban hasonlítanak a megfelelő francia szertartásokhoz, mint a német lovaggá avatási szertartások. Érdekes megjegyeznünk, hogy a lovaggá ütés eleinte Európa-szerte egy kiadós pofon, vagy inkább nyakoncsapás (alapa militaris), s csak később finomodik kardlappal való érintéssé.

E. Otto szintén 1937-ben megjelent tanulmánya a korábban lefelé „nyitott” német lovagság „lezárásával” foglalkozik. Szerinte Barbarossa Frigyes 1186-os törvénye még nem zárja le a lovagságot. Ezzel csak megindul az elzárkózási folyamat, mely a 13. század közepére fejeződik be. Ettől fogva csak lovagi származású személyt lehet lovaggá avatni.

F. L. Ganshof a kiváló belga középkorkutató 1947-ben írt „Mi a lovagság?” c. tanulmányában rövid összefoglalást ad a nyugat-európai lovagság történetéről és lényeges vonásairól. Kis terjedelme ellenére igen gazdag tartalmú, igen sok szempontból vizsgálja témáját, s a mai napig az egyik leghasználhatóbb, legáttekinthetőbb írás a lovagságról.

O. Brunner és *H. Kuhn* tanulmányai (1949 és 1952) az udvari lovagi kultúrát, s a lovagi költészet társadalmi vonatkozásait vizsgálják.

A lovagság történetét igyekszik összefoglalni *G. Fasoli* is 1958-ban megjelent munkájában. Az olasz szerzőző természetesen az itáliai viszonyokra is kitér, s megállapítja, hogy az itáliai lovagságot kevésbé ismerjük, mert a kor történelmi forrásai nem a lovagvilágban íródtak, hanem kolostorokban és városokban. A városias, sűrűn lakott Itáliában kevés hely volt kalandkereső lovagok számára, az itáliai feudalizmus gyorsan válik városi és polgári jellegűvé.

A lovagságról mindaddig kötetünk szerkesztője, *A. Borst* írta a legtöbbet mondó, legmagvasabb tanulmányt. A lovagi eszmét, s a lovagi realitásokat egy-egyben igyekszik szemlélni. A tanulmány igen gazdag tartalmát ismertetni e helyen nem áll módunkban, meg kell elégednünk annyival, hogy főként négy témával foglalkozik: 1. A lovagság gyökerei a 12. század előtt, 2. Az alsóbb nemesség a 12. században és a 13. század elején, 3. A lovagi eszmény ugyanabban a korban, mely

a lovasság virágkora, 4. A lovasság eszméje és valósága. A lovasságról e tanulmány megjelenése óta is sok fontosat és érdekeset írtak (e tanulmányok egy részét a jelen kötetből is megismerhetjük), de úgy véljük, hogy a hiányolt lovasságmonográfia megírására legalábbis az egyik legalkalmasabb historikus még mindig A. Borst lehetne.

A következő, 1964-ben megjelent tanulmány szerzője: C. G. Mor igen sok érdekeset közöl a kora- és későközépkori lovagokról, a kóbor, az udvari, a városi lovagokról, a lovagrendekről, a lovasság keletkezési korának kérdéséről, tanulmányának szerkezete azonban nem olyan világos, mint pl. Ganshof, vagy Borst tanulmányáé.

J. Bumke a lovasság társadalomtörténetének egyik döntő kérdésével, a lovasság és a nemesség viszonyával foglalkozik. A „lovag” (miles, Ritter, chevalier) fogalma eredetileg alacsony helyzetű, szolgáló harcost jelöl, gyakran (különösen Németországban) nem szabad eredetűt. A fogalom fokozatosan megy át előkelőbb személyekre, ha katonai kiválóságukat akarják kifejezni. Végül a nagyurak is lovagnak nevezik magukat, sőt az uralkodók is (Barbarossa Frigyes, Oroszlánszívű Richárd, I. Miksa). A közös elnevezés ellenére az előkelő nemes lovagok, s a szolgáló lovagok közötti különbség sohasem szűnt meg.

E. Köhler szerint (1966) a trubadúrlíra a felemelkedő alsóbb nemesség terméke, annak igényeit ötvözi ideológiává, s ez az ideológia az egész nemesség ideológiájává válik

A kötet hadtörténeti szempontból legérdekesebb része, R. Wohlfeil 1966-ban megjelent tanulmánya, a középkori lovag a 16—17. századi zsoldosvezér, és a 19—20. századi katonatiszt között von párhuzamot. Vitatkozik azzal a német és NSZK-beli történeti irodalomban elterjedt nézettel, hogy a régi hadsereg német tisztje, vagy legalábbis annak porosz prototípusa a lovasságból eredne, vagy a lovag és a zsoldosvezér szintézise lenne. Az újkori katonatiszt nem a lovasságban gyökerezik, hanem az újkori „Machtstaat” produktuma. Technikai-funkcionális elődje a 16—17. századi zsoldosvezér, de ettől csak a külső formákat veszi át, belső struktúráját az abszolút monarchia formálja ki, a német tiszt esetében I. Frigyes Vilmos és Nagy Frigyes idejében.

Napjaink egyik legkiválóbb medievisztája, a francia G. Duby, 1968-ban megjelent dolgozatában a lovasság eredetét fejtegeti. Franciaországban a 10. század végén a „miles” szó kezdi kiszorítani a társadalmi vezető réteget jelentő többi

szavakat, s a nemesség eszméje azonossá válik a lovasság eszméjével. Franciáron kívül ez nagyjából így van Itáliában, Angliában és Spanyolországban is, de nincs így Németországban, ott a lovasság és a nemesség fogalmát nem keverik össze. Franciaországban és Burgundiában a központi hatalom megszűnése, a független kasztellániák rendszerre, s a Treuga Dei mozgalom tette lehetővé a lovasság és nemesség azonosulását. Németországban és Lotharingiában viszont a 12. századig megmaradtak a régi karoling és királyi struktúrák, a lovasság és vérségi nemesség közötti megkülönböztetés.

J. M. van Winter tanulmányában (1971) azt igyekszik bebizonyítani, hogy a középkori lovasság minden olyan kritériumnak megfelel, melyek G. Gurvitch francia szociológus szerint a „classe sociale” fogalom feltételei, tehát Gurvitch nézetével ellentétben a lovasság „classe sociale”-nak mondható.

J. Fleckenstein Barbarossa Frigyes és a lovasság viszonyát elemzi az 1184-es és 1188-as mainzi „Hoftag”-ok jelentőségét vizsgálva (1972). E két ünnep Barbarossa Frigyes és a német lovasság története csúcspontjának nevezhető. Frigyes volt az első császár, kinek udvara lovagi jellegű volt, a német lovasság központjává vált, s benne udvari-lovagi társadalom formálódott ki.

J. Johrendt a 11. századi németországi lovasságra vonatkozó forrásokat vizsgálja, elsősorban a „miles” szó előfordulása érdeklí (mint G. Duby), s az ebből levonható következtetések. A 11. században a németországi „miles”-ek még nyitott társadalmi réteg, mely útban volt ugyan a renddei szilárdulás felé, de ez később következett be német, mint francia földön. A 11. században a francia és német társadalmi viszonyok között e téren alig van különbség. Mindenesetre kisebb, mint Duby véli.

A kötetet a szerkesztő által összeállított, válogatott, de igen bőséges (45 oldalas) bibliográfia egészíti ki.

A lovasságról szóló korszerű monográfia tehát még várat magára. Természetes, hogy — mint említettük — minden kiválósága ellenére nem pótolja a jelen kötet, melyben legfeljebb azt kifogásolhatjuk, hogy nem szerepel benne tanulmány a „peremterületek” (Spanyolország, Skandinávia, Lengyelország, Csehország, Magyarország) lovasságáról. A kötet tanulmányai azonban azt mutatják, hogy a lovasság ma a középkorkutatók kedvelt témája, s előbb-utóbb lesz valaki, aki megírja a hiányolt monográfiát.

Borosy András